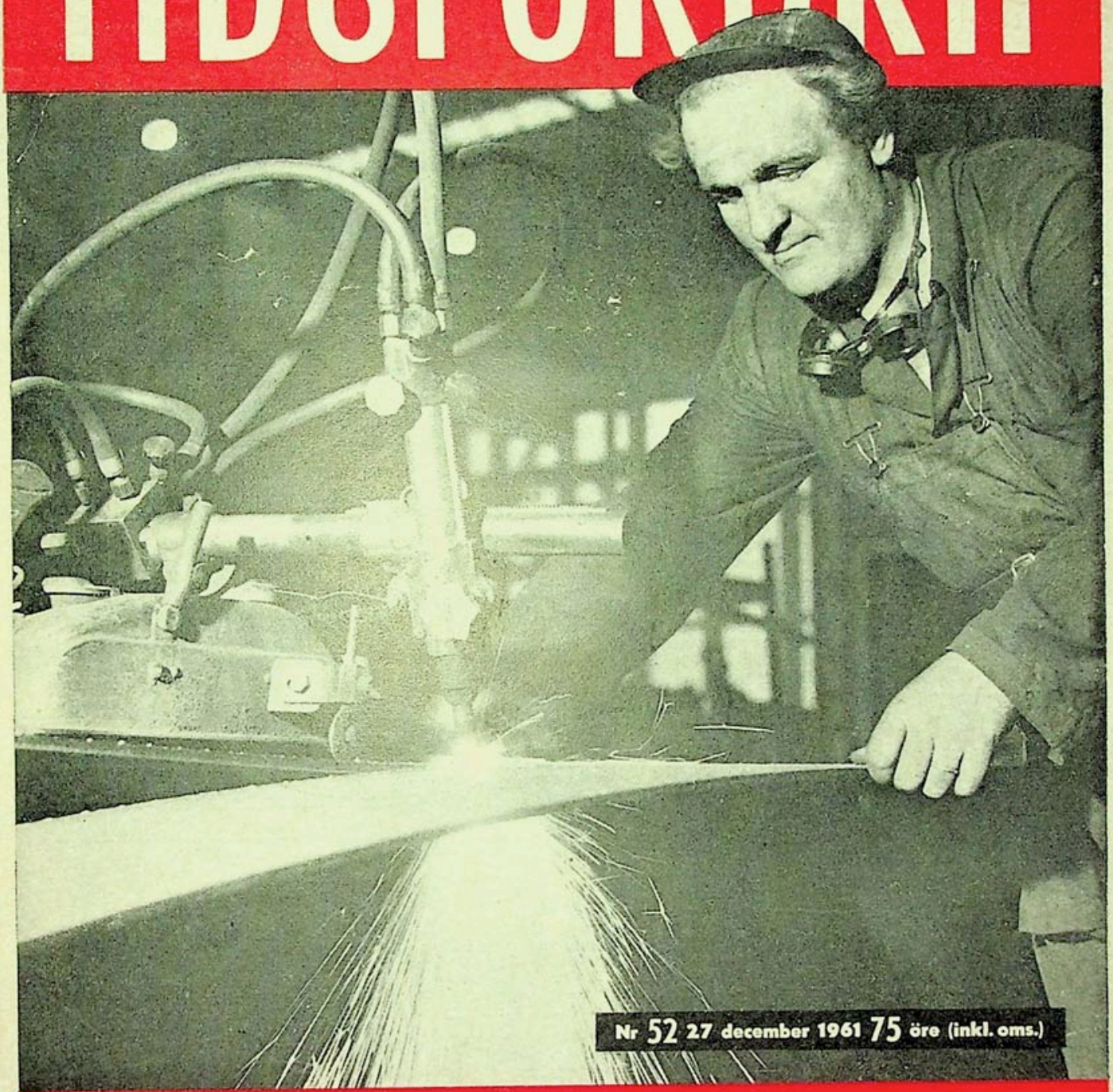
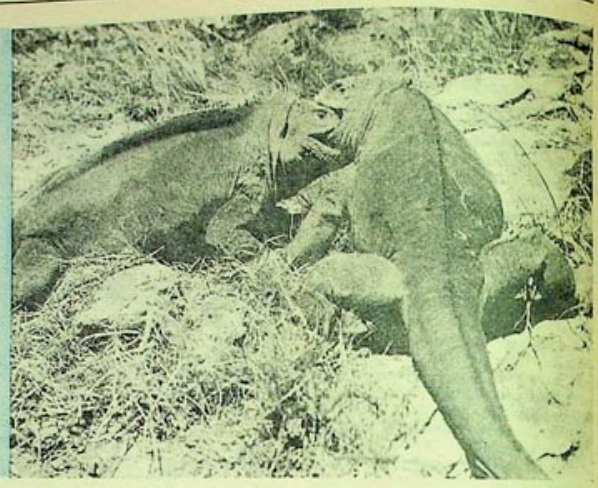
TIDSFÖRDRIF

Nr 52 27 december 1961 75 öre (inkl. oms.)

GÖTAVERKEN

och andra svenska storvarv presenteras i detta och följande nr.

Drushuvudödlorna är ilskna och bitska. Här är två exemplar invecklade i en blodig drabbning.

ROLF BLOMBERG:

JÄTTE-ORMAR OCH SKRÄCK-ÖDLOR

Forts.

I ett kärr, som hade en diameter av omkring 50 meter, låg åtta väldiga sköldpaddor, och i snåren och på slätterna runt omkring räknade vi till minst dussinet. Alla var betydligt större än de största jag sett vid La Fe och många vägde säkert sina 150—200 kilo, kanske ännu mera. De visade sig förvånansvärt orädda, och först när vi kom dem mycket nära, drog de in huvud och ben i skalet. Då luften samtidigt pressades ut, lät det som en stark väsning. Hörsel har dessa sköldpaddor i det närmaste ingen, och man kan avlossa ett skott bakom dem utan att de reagerar.

Säkert var dessa bjässar mycket gamla. Sköldpaddorna tillhör de äldsta levande djuren på jorden, och många forskare anser att just Galápagosöarnas jättar innehar rekordet med en ålder av 200—250 år. Uppgifter om att de skulle kunna bli hela 500 år torde dock vara betydligt överdrivna; det finns i alla händelser varken bevis eller övertygande skäl för ett sådant påstående.

Vad jättarnas utseende beträffar, så rapporterade den gamle engelske kaparkaptenen Woodges Rogers, som besökte öarna på 1800-talet, att »kräken är fulare än något annat i naturen, skalet är svart som kol och ej olikt taket på en gammal hyrvagn». Och en annan galápagosfarare, den amerikanske sjöofficeren David Porter, summerar sina intryck med orden: »Ingenting kan troligen vara mera klumpigt och oangenämt till utseendet än dessa djur.» Själv tycker jag nog det finns många djur som kan tävla med dem i fråga om fulhet, men det ska gärna medges att de inte är några skönheter. Särskilt när de sträcker på sin skrynkliga hals och öppnar det tandlösa gapet, i vilket man skymtar en köttig tunga som verkar svullen, ser de långt ifrån kysstäcka ut! De nykläckta och mycket små sköldpaddorna är emellertid näpna och söta, och skalet har en vacker teckning, som om det skurits i ebenholts av en konstfärdig kines. Men det är ju så med många djur, att hur fula de än förefaller oss som vuxna, så kan de som ungar se ganska »gulliga» ut. Det mest groteska djur jag skådat, åtminstone bland däggdjuren, är väl flodhästen, och ändå kan dess unge vara nästan söt!

Jag fick många både unika foton och filmavsnitt i sköldpaddsmarkerna. Vi hade vårt tält i en glänta just i närheten av en av de många väl upptrampade sköldpaddsstigar som ledde till vattensamlingen, och ofta kom de väldiga reptilerna promenerande rätt förbi vårt läger. De rör sig långsamt och tungt och ryckigt — topphastigheten är inte större än en tredjedels kilometer i timmen! — men segt och ihärdigt kliver de iväg och forcerar snårskogen som tanks, så grenar och kaktusar knäcks. Ibland har de små fåglar som fripassagerare på ryggen, och dessa passar på att picka i sig frön som fastnat på sköldpaddorna och även flugor och andra insekter.

Galápagossköldpaddorna är växtätare, men kan de komma över animalisk föda, föraktar de den inte. Min vän professorn i Guayquil hade bland sina tama sköldpaddor gjort några högst märkliga iakttagelser, som visade att de inte bara åt kött med förtjusning utan även hade en metod att själv skaffa sig detta. Professorn slängde åt sköldpaddorna de råttor han fick i sina fällor, och dessa förtärde de alltid med god aptit. Men han omtalade även att ett av hans djur, en bjässe på gott och väl 150 kilo, hade bitit ihjäl och ätit en vingklippt papegoja och en tid senare tagit död på en näsbjörn på ett högst raffinerat sätt. På höga ben stod sköldpadan orörlig som en bildstod några minuter, och då näsbjörnen passerade rakt under honom, vek han benen och klämde ihjäl den under sin ansenliga tyngd. Att det inte var en ren tillfällighet utan ett planlagt mord bevisades av att samma sköldpadda, så snart höns och ankor och andra djur i professorns trädgård kom i närheten av honom, intog samma ställning.

Från mina båda första resor till Galápagos hemförde jag ett flertal levande jätteköldpaddor till Sverige. En hamnade på Skansen i Stockholm, några på Naturhistoriska Riksmuseet och ytterligare några i Göteborgs Akvarium. Det är inte svårt att frakta dessa reptiler, så länge de inte utsätts för kyla. Enligt den förut citerade kapten Porter tog de valfångarskepp som gjorde strandhugg på Galápagos vanligen ombord 200—300 sköldpaddor som proviant och stuvade dem i lastrummen, där de »hur egendomligt det än kan låta veterligt lever under ett helt år utan vare sig vatten eller föda».

ANDRA EGENDOMLIGA Galápagosreptiler som fick följa med hem till våra museer, men inte levande utan i konserverat skick, var havs- och drushuvudödlor. Den egendomligaste av dessa båda reptiler är otvivelaktigt den förstnämnda, som är jordens enda utpräglade havsödla. De finns i väldiga mängder på öarna, på sina ställen i kolonier på tusentals djur, och de är fullkomligt orädda; det är knappt de makar på sig, när man kommer klivande mitt ibland dem. De största exemplaren blir 1,3 meter långa, färgen är gråsvart med skiftningar i grönt och rostbrunt, ryggen är försedd med en kam av spetsiga hornutväxter, och med sitt fjällpansrade drakfjäs liknar de förhistoriska skräcködlor i miniatyr. Men de är fullkomligt fredliga, och om man fångar dem strävar de efter att komma fria men gör inte minsta försök att bita en. De nickar bara ilsket med huvudet och sprutar ibland ut två strålar finfördelat vatten genom näsborrarna; om det i stället vore eld skulle de se ut precis som små drakar. Lyckas de emellertid slinka in mellan ett par av de skrovliga lavastenar som täcker öns stränder, är det nästan omöjligt att fånga dem, även om man skulle få ett bra tag i svansen. De har nämligen mycket vassa klor, och med dessa håller de sig fast i stenarnas ojämnheter samtidigt som de blåser upp kroppen. Man kan hiva och dra i svansen så det knakar, men de sitter som i ett skruvstäd.

Hur lite fruktan ödlorna hyser ger den amerikanske naturforskaren William Beebe ett exempel på i sin skildring från Galápagos. »För att pröva om de kunde lära sig att hysa fruktan, fångade jag en medelstor ödla med snara och kastade upp henne i luften, lekte med henne några minuter, lossade snaran och släppte henne. Hon kilade iväg några meter, vände sig om och tittade på mig och gjorde intet motstånd när jag på nytt fångade henne och kastade upp henne i luften. Sex gånger upprepade jag detta försök utan något annat resultat än att hon om möjligt var ännu tamare efter den våldsamma behandlingen än före, trots en rad erfarenheter som skulle ha gjort vilket vanligt djur som helst utom sig av förskräckelse.»

När jag säger att dessa ödlor är jordens enda utpräglade havsödlor, betyder inte det att de skulle tillbringa sin mesta tid i vattnet, utan att de hämtar sin föda uteslutande från havet. När det är högvatten ser man dem ligga orörliga på stenar och klippor, men vid ebb larvar de långsamt ut och betar alger och tång som havet blottat. De simmar och dyker med stor skicklighet, även i de skummande och kokande bränningarna, men det är inte ofta de frivilligt ger sig ner i det våta elementet — och det är kanske tur, ty det är gott om hajar i vattnet kring öarna. Slänger man ut en ödla i vattnet, brukar den genast återvända in till stranden och kravla upp på det torra.

Utom hajarna i havet har de nu också fått fiender på land, de förvildade hundarna. Men människan har lämnat dem i fred, eftersom deras skinn är grovt och utan större värde och köttet inte särskilt välsmakande. Jag träffade dock en gammal man på öarna som nästan dagligen hämtade sig en havsödla till middag. »Inte för att dom är särskilt goda, och rätt oaptitliga ser dom ut», sade han, »men jag är för lat för att fånga havsköldpaddor eller gå på jakt och skjuta getter och svin för att få ett stycke kött.»

Det draklika utseendet på havsödlorna gav en amerikan, jag mötte på öarna, idén till några ganska fantastiska filmbilder. Han byggde upp en miniatyrstad av papp med hus inte större än cigarrlådor och lät sedan några »drakar» promenera genom staden. Det blev förstås en fullständig katastrof, husen raserades och trampades ner, staden lades i ruiner. En scen lika verklighetstrogen och dramatisk som någon i den berömda filmen »En försvunnen värld».

Drushuvudet, den andra stora Galápagosödlan, är ett utpräglat landdjur. Det är av ungefär samma storlek som sin amfibiske kusin men mycket färggrannare; tecknat i vitt, gult, orange, rostrött och svart. Det har inte samma fördragsamma temperament som havsödlan, och fångar man ett drushuvud, försöker det genast bita en, och eftersom det har kraftiga käkar med små men sylvassa tänder, kan det ge bett som känns!

Mitt första möte med en drushuvudödla upplevde jag på den lilla torra ön Syd-Seymour på en plats vi döpte till Dödens dal med anledning av de massor av vitnade getskelett och skallar som låg där. Små dystra grottor i berget förstärkte intrycket, och den enda växtligheten var några stora kaktusar. Det påminde om en Doré-teckning från underjorden. Vi hade just gått i land och slagit oss ner för att koka lite ris, då Stampa, den norske nybyggaren som seglat mig till ön, grep mig i armen och pekade på ett stort rödgult djur som rörde sig mot oss. Det var en gammal drushuvudödla som sakta och stadigt vandrade rakt mot vårt läger. Det såg ut som om han hånlog för sig själv. Så fick han tydligen syn på oss och stannade tvärt. När jag reste mig upp för att sätta efter honom, nickade han ilsket mot mig, och då jag så tog ett steg mot honom, rusade han med en fart som jag inte hade tilltrott honom iväg snett förbi mig. Jag sprang efter, men just som jag skulle gripa fatt i svansen, försvann ödlan in mellan ett par stenar. En liten svansstump stack ut, och med dess hjälp kunde jag hala ut den barske gamle veteranen. Han blev ilsken och försökte bita mig, men när han till sist såg att det inte gick, hängde han lugnt i svansen. Då jag släppte taget, satte ödlan full fart mot några stenar och gömde sig så långt in som möjligt.

Senare iakttog vi ödlor i kolonier om åtminstone 30—40 stycken vardera på en öppen slätt i det inre av ön. De levde i stora hålor i den röda jorden och var inte så lätta att komma åt. Några av djuren höll på att byta skinn och såg därför ut som riktiga trashankar, under

Havsödlorna är fredligare och bryr sig inte om att människor stör dem. Här är en stor koloni sådana ödlor på ön Fernandina.

Ill.: Ruhne Eriksson

Stig Cederholm: NÄR JOKILA SKRATTADE

I SKYDD AV jättestora stenblock på västsidan av Tarras ligger de tre rovriddarna. Tre grå, raggiga bestar som terroriserat renarna miltals omkring och som slaktat obönhörligt och konsekvent i full enlighet med deras instinkt. Det är de tre som lapparna jagat från Mavas och Saulofjällen och ner till Ammarnäs, över Sarek och Kebnekajse. De tre som man aldrig sett inom skotthåll. Bara kilometer borta i kikaren. Som man hatat som pesten. Som spridit blod och styckade, sönderslitna renar var de dragit fram. Nu är det bara några efterblivna strörenar som de fått söka ta reda på, men de har näsor som vittrar in rendoft på kilometerhåll, och de kan jagandets konst. Kringränning. Angrepp bakifrån och från sidorna. Strateger är de tre bestarna, och ledaren är den gamle veteranen som föddes i Nordfinland uppe vid Enare för tio år sedan. Man känner igen hans spår. Vänstertassen pekar lite inåt, vilket antagligen är minne från någon sax... Det är diktatorn. Inte bara bland de två kollegerna, utan bland allt vad varg heter. Han är massiv över bogarna, och hans breda skalle talar om slughet. De smedställda ögonen lyser av elakhet. Gulaktiga med stänk av brons och när han rör på dem är det vaksamhet i dem.

Den första snöstormen kom under förra dygnet, och än virvlar snön kring blocken. Sådan där pudersnö som liknar mannagryn och som skär i ansiktet, när man får den med full fart, men vargpälsar biter den inte på. Bottenullen är tjock, och naturen har sannerligen sett till att de fått saker som kan stå emot snöstormar och temperaturer upp mot femtio, sextio grader och kunna ligga i snön, oberörda.

Den gamle varghannen gäspar och sträcker på sig. De gula betarna är som huggkrokar, och tandköttet är blåaktigt. Han ruskar av lite snö i pälsen och lägger sig sedan igen. De andra två ligger som stora schäfrar. Ihoprullade. Nere i dalen slaktade de två renar dagen innan och åt sig stormätta. Visserligen fanns där ett tjugutal som kommit från flocken på tusen, men denna gången nöjde de tre sig med att slå ner två, och det tar tid även för en varg att smälta allt som de proppat i sig. Då vill man sova i lugn och ro. Krappesvaares topp ligger i snötäcken, och än slänger bukiga moln ut mer snö. Gryningen kommer oändligt sakta här uppe, och först vid niotiden ljusnar det på allvar. Skall de ligga kvar eller jaga igen? Det är ledaren som bestämmer...

DET RYKER ur sommarkåtan, dit Partapoulu och Nuttipojkarna tagit in för natten som gått, och när kåtadörren öppnas, flammar elden från näver och torra grenar. Kaffepannan är på, och svart av sot är den. De har legat inrullade i renhudarna och struntat i snövinet och blåsten, även om det yrt vitt puder in genom fogarna nere vid marken. Kåtan är ju avsedd för sommarbruk, men det är bättre att ligga under tak i alla fall än att ha blåsten och snön rätt i ansiktet och bli insnöade under en "vit natt". De två är ute efter en sak. VARG! De har följt de här tre under fem dygn. Sett dem i kikaren två gånger men ingen chans till skott. De är moderna, pojkarna. 7,62 mm. studsare och kikaresikten. De kan skjuta också. Rent fantastiska är de, och nåde den varg som kommer inom femhundra meter! Men komma dem så nära...

De kan jaga. De känner ulvarna från sitt rike och vet deras konster. Blir vargen skrämd ordentligt, så bär det av miltals innan den stannar. Den skall tas med överraskning, och vinden skall ligga fint till. Det drar från väster, och de vet att de har dem i öster. Ligger de i Saulo, Krappesvaare eller Tarras? Det sistnämnda fjället är närmast, och det skall tas först. Skidorna står utanför kåtadörren, klara för aktion.

Kaffet rinner ner, och de karvar i "Pirkon", det torkade renköttet. Skär ost i kaffet och säger inte ett ord. De vet att tankarna är samma hos dem. VARGEN!

SAKTA DRAR DE upp mot Tarras. Över jokkarna som ligger precis så frusna att isen bär. Det brusar och dånar vid övre fallet och skummet yr som vispgrädde... Så åker de med små knixiga glid uppåt mot kalfjället. Ögonen spanar efter färska spår, så skär de dem och Jokila Nutti grinar. Stannar och kikar i spåren...

— Dom ä' int' långt bort!

— Nää. Det ä' de int'. De ligg' nog å vil' efter slakten i går. Satans varg... Studsarna hänger över nacken i remmarna, och läderputorna sitter på de känsliga linserna.

— Du åk' rätt opp, så åk' jag snett till vänster... Så skiljer de på sig och de vet ändå var de har varandra i denna vildmark.

Jokila sticker snett över de stora ravinerna och åker förbi en smal rännil där fjällvattnet flödar. Han stannar och stryker näsan med handskens avigsida. Ögonen spanar systematiskt. Skall han skära spåren här uppe, eller har de dragit rätt över Tarras?

Upp på toppen där och kika. Han tar av sig skidorna och klättrar som en vig apa uppför. Kängskorna följer den skrovliga stenen och snö och is. Sakta. Oändligt sakta sticker han upp huvudet och har kikaren i näven... Millimeter för millimeter följer han terrängen nedanför.

— VARGARNA! Där är de tre. Sakta drar han sig tillbaka. Vad skall göras? Ligga stilla och vänta. Tron på att Partapouli skall stöta dem och de tar vägen mot honom. Uppför, så går vargen när han blir skrämd. Helst...

Jokila gör klar studsaren. Sex skott finns här. Fem i ramen och ett i loppet. Läderputorna kommer av och han provsiktar... Där är stolpen på hårkorset. Klart. Han vet att på hundrafemtio meter är kulbanan rak. Sedan får han hålla lite över.

I EN DRYG halvtimma ligger han och ser på bestarna. Tusen meter är det säkert till dem. Måtte Partapouli stöta dem. Ja! Där hoppar en av dem upp. Sitter och drar i vind... De andra springer upp. Stilla och varska står de, vädrande. Lyssnande. Det är hela vildmarkens försiktighet koncentrerad i dem... Så tar de sitt parti. Sätter av i trav — RÄTT MOT HONOM!

Käkmusklerna arbetar. Ögonen följer de grå prickarna som närmar sig. Vinden ligger bra till. Han vrider om säkringen. Låter studsaren vila mot stenen och börjar följa ledarevargen i linsen. Ah, vilken best som travar mot honom. Det är sannerligen den Gamle. Arkefienden. Han ser bogarnas rörelser mot snön... Där hoppar han över, och de andra följer honom... Femhundra meter. Jokila tittar över kikaren och taxerar avståndet. På det här viset får han dem på två hundra meter, ja kanske hundra. Kanske han hinner knäppa två av dem... Käkarna mal för fullt. Nu är det tvåhundra. Tungorna slänger ur käftarna på dem, och han ser hur ångan kommer stötvis i den kalla luften. Klart. Nu kan han inte missa... Hårkorsspetsen sitter mitt i framdelen, så kramar han skottet. Ser hur vargen slår baklänges.

Repeterar, för nu vet han att det måste gå ohyggligt snabbt. Hylsan kastas ut och nytt skott i loppet... De två rusar snett uppåt, och han följer den siste med stolpen i korset. Lite före och upp — upp med skottet! Det ekar mellan fjällbumlingarna och stenskravlen när pisksnärten kommer. Den andre vargen sätter sig. Kastar med framkroppen. Han är färdig. Kommer ingen vart... Jokila rusar upp och laddar om. Den förste ligger stilla. Det gäller nummer två. Isken och med tänderna blottade sitter han och inväntar människan. Den som han fruktar mest...

— Nuu, saataan, är det jag som bestämm'. Du har slakt' färdigt nu... Skottet smäller, och Jokila har två vargar.

Så skrattar han. Jojkar. Skrattar... Hoppar högt... Skjuter de fyra skotten i snabb följd. Det är signalen.

Hans skratt ekar, och långt upp hör han svaret...

— Ojjjj-i-i-ojjjjjj...

Fjällvärlden har fått släppa till två av sina rendödare.

---

det att andra, som just blivit av med de gamla kläderna, var praktfulla att skåda i sina bjärta färger.

Tråkigt nog för drushuvudena är deras kött mycket läckert, varför de liksom sköldpaddorna utsätts för förföljelser från både människor och förvildade hundar. Men på några av de mindre, helt torra öarna, där varken människor eller hundar kan existera, finner man dem ännu i ganska stort antal. Där ser man dem flegmatiskt och bredbent kliva omkring och äta blad och blommor — även kaktusblad och -frukter med taggar som stoppnålar låter de sig väl smaka — eller ligga i skuggan av en buske eller ett kaktusträd och sova eller vegetera med ett till synes konstant hånlöje i sitt fula ödlefjäs. Drushuvudet är övervägande vegetariskt, men kan han komma över animalisk föda, föraktar han den inte. En gång såg jag en av dessa ödlor äta en gräshoppa, en annan gång en död fågel.

William Beebe gjorde den iakttagelsen att drushuvudena var särskilt förtjusta i kaktusfrukter och berättar roande om hur de bar sig åt att skaffa sig denna begärliga föda. »Till min förvåning var det genom ett avsiktligt försök som mera närmade sig förnuftigt handlande än något annat jag någonsin observerat hos ett kräldjur. Två ödlor stod bredvid varandra nedanför en Opuntia — en stor kaktus — och den ena av dem sträckte sig uppåt och slog långsamt men gång på gång med en fot mot den taggiga stammen. I början trodde jag att den försökte klättra upp, men jag såg snart att det inte alls var meningen. Först hände ingenting men slutligen föll två frukter till marken. Den andra ödlan rusade fram och svalde bägge två med taggar och allt utan ett ögonblicks tvekan, och utan att tugga dem. Nu sprang den första ödlan fram och högg den andra i foten och tuggade på denna några ögonblick tills dess ägaren ryckte undan den och sprang bort till en kaktus i närheten, där det fanns ett skuggigt ställe som var ledigt. Den första ödlan gjorde inget nytt försök att komma åt 'de sura bären' utan lade sig platt på marken och försjönk i de drömmar som kommer till Galápagos' drushuvuden — kanske drömmar om ängder där taggiga frukter faller rätt i munnen på en och ingen kommer för att stjäla dem.» I magen på ett drushuvud som Beebe undersökte, fann han fem hela katusfrukter förutom mängder av blad och blommor från olika växter.

Utom jätteköldpaddorna och de stora ödlorna är Galápagosöarnas kräldjursfauna inte särskilt rik; där finns en del mindre ödlor, bl. a. de vackra kölsvansödlorna, och en enda ormart, som är helt ofarlig. Ändå får man på Galápagos en stark känsla av att vara förflyttad tillbaka till kräldjurens tidsålder, eftersom denna djurgrupp här är dominerande, inte på grund av sin artrikedom utan genom sitt stora antal.

Nästa vecka:

ORMFÅNGST I OSTINDIEN